

ΘΡΑΚΗ

«Ιστορικές και Γεωγραφικές
Προσεγγίσεις»

“ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑ”
ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

ΘΡΑΚΗ

Ιστορικές και Γεωγραφικές Προσεγγίσεις

«ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑ»
ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΟΡΦΩΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Η áλωση της Αδριανούπολης που αντικατέστησε το Διδυμότειχο ως πρωτεύουσα του τουρκικού κράτους στην Ευρώπη πρέπει να έγινε μάλλον το 1368/1369, παρά το 1361, óπως πιστεύόταν παλιότερα²⁵². Οπωσδήποτε óμως, επισφράγισε τη μόνιμη εγκατάσταση στην Ευρώπη των Τούρκων, οι οποίοι νυν ασφαλέστερον ή πρότερον ημεις την Θράικην οικουσι, óπως αναφέρει επιγραμματικά γι' αυτούς ο λατινόφιλος λόγιος Δημήτριος Κυδώνης²⁵³. Όλες οι μετέπειτα απόπειρες Βυζαντινών, λοιπών Βαλκανίων και Δυτικών για κάποια μερική αποκατάσταση οδήγησαν στην καταστροφή του Τζερνομιάνου (Cernomen), πάνω στον Έβρο (Μαρίτζα) στις 26 Σεπτεμβρίου του 1371²⁵⁴. Στο εξής, η φημισμένη βυζαντινή Αδριανούπολη θα είναι μια τουρκική πόλη και θα δίνει τον τόνο και το ρυθμό σε ολόκληρη την περιοχή.

Ευχαριστούμε τον κ. Αλέξη Γ.Κ. Σαββίδη, ερευνητή στο Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών του Ε.Ι.Ε. και επιμελητή έκδοσης του Περιοδικού “Βυζαντινός Δόμος” για την παραχώρηση των δικαιωμάτων του παρόντος κειμένου.

252. Βλ. Elisabeth A. Zachariadou, The Conquest of Adrianople by the Turks, *Studi Veneziani* 12, 1970, 211 - 217. Βλ. Schreiner, Kleinchroniken I, 379 κε = II, 297 - 299, óπου και τα δέκα βραχέα χρονικά που μνημονεύουν την áλωση της Αδριανούπολης.

253. Δημήτριος Κυδώνης, Προς Ρωμαίους συμβουλευτικός, *Patrologia Graeca* 154, 965C.

254. Nicol, Last Centuries, 286. Soustal, Thrakien, 121. Πριν από τη μάχη αυτή πρέπει να είχε πέσει η Κομοτηνή - Κουμουτζηγά (Soustal, Thrakien, 329), λίγο μετά η Ξάνθεια - Ξάνθη (Soustal, Thrakien, 501).

Η Θράκη στις οθωμανικές καταστιχώσεις (15ος-16ος αιώνας)

Ευαγγελία Μπαλτά

Κύρια Ερευνήτρια στο Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών
του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών

Ομολογώ ότι αισθάνομαι λίγο αμήχανα κάνοντας την παρουσίαση αυτή. Ενδεχομένως αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι καλούμαι να μιλήσω από καθέδρας για μια έρευνα που βρίσκεται εν τη γενέσει, για ένα προϊόν που δημιουργείται και το οποίο θα είχε αξία κατά την άποψή μου να εκτεθεί, και συνεπώς να κριθεί, μόνον εφόσον είχε φτάσει σε τελική μορφή. Σπεύδω βεβαίως να πώ ότι δεν τρέφω την παραμικρή ψευδαίσθηση ότι ακόμη και σε επίπεδο ολοκληρωμένης έρευνας, δηλαδή στη μορφή βιβλίου ή μελέτης, τα ερωτήματα και οι υποθέσεις εργασίας, το χυνήγι των αποδείξεων, το εξοντωτικό πήγαινε-έλα από τον έλεγχο των γραπτών των άλλων στον έλεγχο του δικού σου, αφορούσαν και αφορούν πάντα πολύ λίγους. Μετρημένοι είναι και μέσα στο περιβάλλον των επαγγελματιών ιστορικών.

Η παρουσίαση ενός ερευνητικού προγράμματος ασφαλώς στοχεύει στην ενημέρωση. Θέλει ή πρέπει να ανταποκριθεί σε κάποιο εκφρασμένο ή υπολανθάνον αίτημα ενός κοινού που ενδιαφέρεται για τα τεκτενόμενα της επιστήμης. Από κανέναν όμως δεν διαφεύγει ότι η παρουσίαση μιας έρευνας σε πρώιμα στάδια αποσκοπεί και στην προβολή της, αφού οι νόμοι του μάρκετινγκ επιβλήθηκαν και στον χώρο της επιστήμης. Μια παρουσίαση λοιπόν ενός ερευνητικού προγράμματος εν πολλοίς αποβλέπει στην ηθική και υλική του υποστήριξη μέσω της ευαισθητοποίησης της κοινής γνώμης, όπως είθισται να λέγεται, η οποία πρέπει να πεισθεί για το αναγκαίο της έρευνας.

Παλιότερα ο ρόλος του ερευνητή περιοριζόταν στην παραγωγή και μόνο πρωτογενούς γνώσης. Σήμερα ο ερευνητής καλείται στην καλύτερη των περιπτώσεων να πείσει επιπλέον για την αναγκαιότητα της παραγωγής της. Θα προσπαθήσω να ανταποκριθώ σ' αυτό το αίτημα των καιρών, γιατί πρέπει να σας

ομολογήσω, ίσως κάνοντας ουσιαστικά την ανάγκη φιλοτιμία, ότι η παρουσίαση αυτή για μένα είναι μια πρόκληση για να λύσω μια απορία που συχνά-πυκνά εμφανίζεται μπροστά μου: Να δώ δηλαδή κατά πόσον η διαδικασία της έρευνας, η αναγκαστικά μοναχική αυτή διαδρομή, αφορά κι άλλους εκτός από τον ίδιο τον ερευνητή. Άν κοινωνικοποιείται η διαδικασία της, άν η κοινωνικοποίησή της έχει κάποιο πρακτικό, από τον ερευνητή και την έρευνά του ή είναι απλή τελετουργία, cérémonie. Νομίζω ότι θα φανεί έτσι ή αλλιώς.

Όσα είπα είναι, για μένα, η απαραίτητη προϋπόθεση για όσα θα ακολουθήσουν.

Στις δύο πρώτες συνεδριάσεις των συνεργατών του ΕΙΕ, που αφορούσαν τον σχεδιασμό της συμμετοχής τους στο Πρόγραμμα “Θρακικός Ηλεκτρονικός Θησαυρός”, τόνισα ότι είναι πτωχή ώς ανύπαρκτη η ελληνική ιστοριογραφική παραγωγή η σχετική με τους πρώτους αιώνες της τουρκοκρατίας, τον 15ο και 16ο αιώνα. Δεν υπάρχει χρόνος για να αναφερθώ στην υπάρχουσα βιβλιογραφία της οθωμανικής περιόδου, μολονότι θα είχε σημασία. Τις ως να δοθεί η ευκαιρία κατά τη συζήτηση. Πάντως πρέπει να υπογραμμίσω ότι ελάχιστες είναι οι εργασίες που βασίζονται σε έρευνα πηγών, πολύ περισσότερο για τους πρώτους αιώνες της οθωμανικής κατάκτησης.

Για τον λόγο αυτό, υπογράμμισα την αναγκαιότητα να αναληφθεί από μέρους του ΕΙΕ η πρωτοβουλία για διενέργεια έρευνας στα οθωμανικά αρχεία, προκειμένου να καλυφθεί κατά το δυνατόν το κενό αυτό, με την καταγραφή, σε ένα πρώτο στάδιο, των υπαρχόντων τεκμηρίων και σε ένα δεύτερο με την επεξεργασμένη παρουσίαση των πληροφοριών, δηλαδή με τη μορφή αυτοτελών μελετών, εφόσον ένα ερευνητικό κέντρο, σαν το ΕΙΕ δεν είναι δυνατόν να λειτουργεί μόνο ως κέντρο τεκμηρίωσης.

Ανέλαβα λοιπόν την υποχρέωση να συγκεντρώσω ανέκδοτο οθωμανικό αρχειακό υλικό των αιώνων, που έπονται της οθωμανικής κατάκτησης και περιγράφουν την παγίωσή της. Το υλικό αυτό απόκειται σε αρχεία της Τουρκίας και Βουλγαρίας. Στο σημείο αυτό θα ήθελα να διευχρινίσω ότι το φάσμα της απαιτούμενης έρευνας είναι τόσο μεγάλο και η επεξεργασία του τόσο επίπονη που είναι αδύνατη, όπως γίνεται αντιληπτό, η ενασχόληση ενός τουρκολόγου, με το σύνολο του θρακικού χώρου, έτσι όπως οριοθετείται στην περιγραφή του έργου. Πολύ περισσότερον αποκλείεται η όποια χρονική διεύρυνση του πεδίου παρατήρησης.

Την άνοιξη του 1996 εργάστηκα τρεις εβδομάδες στο Başbakanlık Arşivi της Πόλης επικεντρώνοντας το ενδιαφέρον μου στον αστικό και αγροτικό

χώρο της Ξάνθης, Κομοτηνής και Διδυμοτείχου. Στη συνέχεια θα αναφερθώ στους λόγους που υπέβαλαν αυτήν την επιλογή. Στο ελάχιστο χρονικό διάστημα για τις απαιτήσεις ενός τέτοιου προγράμματος, εντοπίστηκαν και φωτογραφήθηκαν, στο μέτρο του δυνατού, ορισμένες απογραφές που αποτύπωνουν τον αστικό και αγροτικό χώρο των τριών αυτών περιοχών που επελέγησαν ως πεδία παρατήρησης. Πρόκειται για οθωμανικές τιμαριωτικές και βακουφικές καταστιχώσεις καθώς και απογραφές κεφαλικού φόρου, οι οποίες προσφέρονται στη διακρίβωση του δημογραφικού μεγέθους των τριών πόλεων που αναφέρθησαν αλλά και των οικιστικών συναθροίσεων της υπαίθρου, της δομής της αγροτικής παραγωγής, της επίπτωσης της φορολογίας στην οικονομία. Είναι οι κυρίαρχες πηγές για την περίοδο.

Τα δημοσιονομικού χαρακτήρα αυτά τεκμήρια καταρτίστηκαν από το οθωμανικό κράτος για λόγους φορολογικούς. Για τον λόγο αυτό αποτυπώνουν τον φορολογούμενο πληθυσμό και τους φόρους που βαρύνουν τις παραγωγικές του δραστηριότητες. Σημείο αναφοράς τους είναι η οικιστική μονάδα, δηλαδή το χωριό ή το άστυ, το οποίο καταγράφεται κάθε φορά με την υπαγωγή του σε ένα τιμάριο, ζιαμέτι, χάσι ή βακούφι, αφού οι φόροι που πληρώνουν οι κάτοικοι του συνιστούν το εισόδημα ενός στρατιωτικού ή διοικητικού αξιωματούχου της αυτοκρατορίας, ενός κοινωφελούς ή θρησκευτικού ιδρύματος, αποτελούν εισόδημα του σουλτάνου ή των μελών της οικογενείας του. Με αυτήν τη φορολογική υπαγωγή ένας οικισμός εγγράφεται στον καζά, τη διοικητική μονάδα της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Καλείται συνεπώς ο ιστορικός της περιόδου να ανασυνθέσει τον γεωγραφικό χώρο από το πάζλ αυτών των φορολογικών ενοτήτων.

Δεν είναι ο τόπος και ο χρόνος για να αναφερθεί κανείς σε θέματα μεθοδολογικού χαρακτήρα, σε ό,τι αφορά την επεξεργασία αυτών των πηγών για την εξαγωγή συμπερασμάτων που θα μας έδιναν μια ιδέα για τη σύνθεση του πληθυσμού, την κατανομή του στον χώρο, τα δημογραφικά μέγεθη, για την οικονομία της περιοχής. Πρέπει όμως να υπογραμμίσω ότι απαιτούνται αναγωγές, διεργασίες, πολλαπλές συγκρίσεις για να φτάσουμε από τα τιμάρια στον χώρο, από τον αριθμό των φορολογουμένων σε αριθμητικές εκτιμήσεις του πληθυσμού και από τον φόρο της παραγωγής στον υπολογισμό του όγκου της.

Θέλω να πιστεύω με τα λίγα που αναφέρθηκαν περιγράφοντας τον χαρακτήρα της πηγής ότι γίνεται κατανοητό πώς η επεξεργασία τους θα συνέβαλε καθοριστικά στην κάλυψη των τεραστίων κενών που υπάρχουν στην ελληνική ιστοριογραφία της τουρκοκρατίας. Επικεντρώνοντάς το στη Θράκη διαπι-

στώνουμε ότι στις περισσότερες των περιπτώσεων η ιστοριογραφία από την ύστερη βυζαντινή περίοδο ή την πρώιμη οθωμανική χρονογραφία που αναφέρεται στην κατάκτηση ξαναπιάνει το νήμα της ιστορίας μετά από αρχετούς αιώνες, στις αρχές ή στα μέσα του 19ου αιώνα.

Ίσως είναι ώρα να παρουσιάσω σύντομα την εικόνα που προκύπτει από μια πρώτη επεξεργασία του ελάχιστου υλικού, σε σχέση τον όγκο που έχω εντοπίσει στο αρχείο που δούλεψα, αλλά και σε σχέση με αυτό που γνωρίζω ότι υπάρχει σε άλλα αρχεία. Νομίζω ότι οφείλω να πώ ξανά εδώ, κάτι που υπαινίχθηκα και πρίν: ότι δεν έγινε η συστηματική έρευνα που απαιτείται, η οποία σε ό,τι πάντα με αφορά θα με έκανε να αισθάνομαι ασφαλής, ότι δηλαδή ελέγχω τη διαθέσιμη πληροφορία. Δυστυχώς δεν διατίθενται πια κονδύλια για βασική έρευνα, κι όσα διατίθενται, είναι εξαιρετικά περιορισμένα.

Για την παρουσίαση αυτή επέλεξα μια πηγή που διασφαλίζει λόγω της φύσης της όσα περιληπτικά θα σας πώ, διότι πρόκειται, θα λέγαμε, για ένα γενικό καθολικό λογιστικό βιβλίο που κρατούσε η οικονομική υπηρεσία. Καταγράφονται σ' αυτό οι φόροι που εισπράχθηκαν ή θα εισπραχθούν από μια γεωγραφική περιφέρεια επιμερισμένη δημοσιονομικά ανάμεσα σε κράτος, βακούφια και τιμριώτες. Το φορολογικό αυτό κατάστιχο είναι του 1530 και καταγράφει τα έσοδα του σαντζακίου του Πασά, δηλαδή Θράκης και Μακεδονίας καθώς και ορισμένων βαλκανικών άλλων περιοχών.

Ο καζάς του Γενιτζέ-Καρασού, ο σημερινός νομός Ξάνθης, παρουσιάζεται στις αρχές του 16ου αιώνα να έχει σύνολο 8.500 φορολογικές μονάδες, οικογένειες, δηλαδή γύρω στις 40.000 με 50.000 ψυχές. Το 64% του πληθυσμού αυτού είναι μουσουλμάνοι. Από τις 8.500 αυτές φορολογικές μονάδες οι 1.800 δεν πληρώνουν φόρο διότι προσφέρουν υπηρεσίες στη στρατιωτική φύλαξη της περιοχής, δουλεύουν στις αλυκές, στα μεταλλεία και στις ρυζοκαλλιέργειες. Ο πληθυσμός κατανέμεται σε 150 περίπου οικισμούς μικρούς κατά το πλείστον σε μέγεθος. Ο φόρος των χωριών αυτών μοιράζεται ανάμεσα σε 40 σπαχήδες, στο χάσι του Κασίμ πασά του Γκιουζέλτζε, στο χάσι του σουλτάνου και τέλος σε διάφορα βακούφια που συντηρούν θρησκευτικά ιδρύματα του καζά του Γενιτζέ Καρασού και της πόλης της Αδριανούπολης.

Το διοικητικό κέντρο του καζά είναι το Γενιτζέ-Καρασού, η σημερινή Γενισέα, με 300 περίπου σπίτια, όλα μουσουλμανικά. Δεν είμαι σε θέση τώρα να πώ γιατί προτιμήθηκε ως πρωτεύουσα το Γενιτζέ-Καρασού, εφόσον υφίσταται η Ξάνθεια/Iksanta, όπως γράφεται στις οθωμανικές πηγές της εποχής,

και μάλιστα με υπερδιπλάσιο πληθυσμό (700 χριστιανικά σπίτια και λίγους μουσουλμάνους) και τριπλάσιο φορολογικό εισόδημα από αυτό του Γενιτζέ-Καρασού. Ήδη από τις αρχές του 16ου αιώνα στο υλικό που διαθέτω το Γενιτζέ-Καρασού είναι το κέντρο του καζά, ενώ πάντα υπάρχει η πολυπληθέστερη Ξάνθεια. Δεν ξέρω αν τα κριτήρια που πρυτάνευσαν έχουν σχέση με τη γεωγραφική θέση των δυο οικισμών. Άν δηλαδή προτιμάται το Γενιτζέ-Καρασού επειδή είναι στον κάμπο, κοντά στην Εγνατία, είναι ασφαλέστερο κλπ. Το θέμα θέλει διερεύνηση. Πάντως καθαρά πληροφοριακά καταθέτω ότι οι φόροι της Ξάνθειας και άλλων 8 χωριών από τα τέλη του 15ου αιώνα εκχωρούνται ως εισόδημα του βακουφίου που συντηρεί το ιμαρέτι που ίδρυσε ο Βαγιαζήτ ο Β', στην Αδριανούπολη. Πρόκειται για ένα μεγάλο συγκρότημα καλά συντηρημένο, που όσοι έχετε πάει στην Αδριανούπολη θα έχετε επισκεφθεί. Αποτελείται από τζαμί, νοσοκομείο, μεντρεσέ κλπ. Μόνο το 6% του φόρου προέρχεται από μή αγροτικές απασχολήσεις, δηλαδή την εκμετάλλευση πορθμείων, μεταλλείων, ιχθυοτροφείων κλπ. Αξίζει να σημειωθεί ότι η κτηνοτροφία άποτελούσε σημαντικό κλάδο της οικονομίας της περιοχής αφού το 20% της συνολικής φορολογικής υποχρέωσης του καζά συνιστούσε τον φόρο προβάτων.

Ας περάσουμε τώρα στον καζά της Γκιουμουλτζίνας. Πρωτεύουσά του ήταν η Γκιουμουλτζίνα (Κομοτηνή), τα έσοδα της οποίας ανήκουν στον Αλή, αγά του σώματος των αζάπηδων που υπηρετούσαν στις ευρωπαϊκές κτήσεις της αυτοκρατορίας, στη Ρούμελη. Είχε 300 σπίτια, εκ των οποίων μόνο 36 δεν ήταν μουσουλμανικά. Στον ίδιο καζά ως πόλη καταγράφεται και η Αίνος, με χριστιανικό πληθυσμό 550 σπίτια και 70 περίπου μουσουλμανικά. Πάλι τίθεται το ερώτημα γιατί η Αίνος δεν είναι το διοικητικό κέντρο του καζά της Γκιουμουλτζίνας; Αυτό που μπορεί να πεί κανείς είναι ότι σίγουρα για το δεδομένο γεωγραφικό χώρο πρυτάνευσαν άλλα κριτήρια από τα πληθυσμιακά. Οι φόροι της Αίνου πηγαίνουν στη συντήρηση και λειτουργία του ιμαρετίου, που αναφέραμε παραπάνω μιλώντας για την Ξάνθη, αυτό δηλαδή που ίδρυσε ο Βαγιαζήτ ο Β' στην Αδριανούπολη.

Εκτός των δυο αυτών πόλεων στον καζά της Γκιουμουλτζίνας καταγράφονται περί τα 120 χωριά. Ο συνολικός πληθυσμός έφτανε τα 8.000 σπίτια, περίπου 40.000 ψυχές. Το 62% ήταν μουσουλμάνοι. 2.000 σπίτια δεν πλήρωναν φόρο, γιατί εξυπηρετούσαν ανάγκες της αυτοκρατορίας. Πρόκειται για τις ίδιες κατηγορίες που ανέφερα παραπάνω όταν μιλούσα για τον καζά του Γενιτζέ-Καρασού. Σ' αυτές προστίθενται και οι παραγωγοί βουτύρου. Το

εισόδημα του καζά της Γκιουμουλτζίνας που έχει πληθυσμό κατά τι μικρότερο του Γενιτζέ-Καρασού είναι υψηλότερο (780.000 άσπρα). Διπλασιάζεται όταν σ' αυτό προστεθούν τα ποσά του φόρου των προβάτων (150.000 άσπρα) και των αλυκών στην Αίνο (500.000 άσπρα). Τούτοι οι φόροι, καταγραμμένοι χωριστά, εισπράττονταν από το Δημόσιο Θησαυροφυλάκιο.

Τα χωριά ανήκαν, θα ήταν σωστότερα να πώ, η επικαρπία της φορολογίας τους κατανέμονταν, στο χάσι του σουλτάνου, στο χάσι του καπουδάν πασά, στη δικαιοδοσία του οποίου υπήγοντο τα παράλια χωριά, και σε τριάντα περίπου τιμάρια και τέσσερα βαχούφια. Τα δυο ήσαν βαχούφια των σουλτάνων Μουράτ του Α' και Βαγιαζήτ του Β'. Συντηρούσαν ιδρύματα της Αδριανούπολης. Το άλλο είχε ιδρυθεί από τον Εβρενός μπέη που μαζί με τους γαζήδες του διεδραμάτισε πρωταγωνιστικό ρόλο στην κατάκτηση και στον εποικισμό της Θράκης και της Μακεδονίας. Το βαχούφι του Εβρενός μπέη συντηρούσε το ιμαρέτι και το καραβάν σαράϊ που έκτισε μόλις κατέλαβε την Γκιουμουλτζίνα. Ήπήρχε επίσης το βαχούφι του Μουράτ πασά, που αποτελείται αποκλειστικά από εισοδήματα της Μαρώνειας. Ένα πλήθος άλλων μικρών βαχουφίων με έσοδα από μαγαζιά και σπίτια της Γκιουμουλτζίνας και της Αίνου συντηρούσε μουσουλμανικά ιδρύματα του καζά.

Φοβούμαι ότι μακριγορώ στην προσπάθειά μου να αποδείξω με παραδείγματα τον πλούτο πληροφοριών στις οθωμανικές καταστιχώσεις. Πέρα όμως από τα πραγματολογικού τύπου στοιχεία, που αναφέρθηκαν, θεωρώ ότι οι πρώτες καταστιχώσεις, μας επιτρέπουν καταρχήν να σχηματίσουμε μια εικόνα της εποικιστικής πολιτικής των Οθωμανών στην περιοχή. δηλαδή να φτάσουμε σε συμπεράσματα ώς προς την έκταση του εποικισμού και ως προς έναν υποτυπώδη υπολογισμό της δημογραφικής του παρουσίας. Ήπάρχει πλήθος τοπωνυμίων της υπαίθρου που μαρτυρούν μικρασιατική προέλευση, παραπέμπουν σε περιοχές των παραλίων και του εσωτερικού της Μικράς Ασίας. Απαντώνται τοπωνύμια του τύπου Saruhanlu, Aydinlu, Menteselü, Hamidlü, Germiyanlu. Πρέπει να σημειώσω ότι η εγκατάσταση μουσουλμανικών πληθυσμών από τη Μικρά Ασία βεβαίως άρχισε από πολύ νωρίς όταν οι Οθωμανοί ήσαν κι αυτοί εμιράτο. Πάμπολλους οικισμούς απαντούμε στις οθωμανικές καταστιχώσεις να καταγράφονται με τη φυλετική ονομασία των κατοίκων τους Oguz, Ozbek, Yörük, Danismend, Ata, Τατάροι, Τουρκμένοι, Τσιγγάνοι κλπ.

Είναι πραγματικά πρόκληση να ασχοληθεί κανείς με τη μελέτη των εγκαταστάσεων των μουσουλμανικών αυτών πληθυσμών και την αποτύπωσή τους

σε χάρτη στα μέσα του 15ου αιώνα. Τούτο θα επέτρεπε σε ένα πρώτο επίπεδο να συσχετιστούν οι τύποι αυτών των εγκαταστάσεων με διαχριβώσεις σε σχέση με τη μουσουλμανική ετεροδοξία που επιχωριάζει στον θρακικό χώρο. Για πανίσσομαι τον μπεκτασισμό της Θράκης, τις διάφορες σέκτες των αλεβήδων κλπ. Λέω δηλαδή ότι θα είχε εξαιρετικό ενδιαφέρον μια μελέτη που θα συνδύαζε συστηματικά τον μουσουλμανικό εποικισμό της Θράκης με τους τόπους άσκησης της ετερόδοξης μουσουλμανικής λατρείας, τεκέδες, ζαβιγιέδες, κλπ. Μια τέτοια μελέτη στον συγκεκριμένο χώρο θα διευχρίνιζε τον ρόλο και το ποσοστό συμμετοχής των θρησκευτικών ταγμάτων στην κατάκτηση νέων χωρών. Η ύπαρξη πληροφοριών στα κατάστιχα για εκχώρηση φορολογικών εισοδημάτων της αυτοκρατορίας για τη συντήρηση ζαβιγιέδων, μεντρεσέδων κλπ. Υπαινίσσεται την έμπρακτη αναγνώριση από μέρους του κράτους του ρόλου των θρησκευτικών ταγμάτων στην κατάκτηση. Πρέπει όμως να ερευνηθεί συστηματικά και ο θρακικός χώρος είναι ένα καλό πεδίο παρατήρησης. Όπως θα είχε εξαιρετικό ενδιαφέρον στους πρώιμους αυτούς αιώνες να αναζητηθούν συστηματικά οι θέσεις των Αγριάνων (Ahiryan) πληθυσμών, αυτών που λέμε Πομάκους σήμερα, και να συσχετιστούν με τα σημερινά Πομακοχώρια της περιοχής.

Ο κατάλογος τέτοιων ερευνητικών προτάσεων μπορεί να γίνει μακρύτερος, ατέλειωτος. Η επιλογή του συγκεκριμένου πεδίου παρατήρησης, περιοχή Γενιτζέ Καρασού, Γκιουμουλτζίνας, Διδυμοτείχου, συνδέεται με προηγούμενες ενασχολήσεις μου. Πρίν λίγα χρόνια μελέτησα από όμοιου τύπου πηγές την κατάκτηση της περιοχής των Σερρών, γύρω από τον Στρυμώνα, διερευνώντας τη συμβολή των βακουφίων στην παγίωση της οθωμανικής κυριαρχίας. Η περιοχή του Νέστου, του Καρασού, κατακτημένη είκοσι χρόνια περίπου ενωρίτερα από τις Σέρρες, από τους ίδιους γαζήδες, θεώρησα ότι θα προωθούσε ενδεχομένως κάποιες υποθέσεις μου για το πώς διαμοιράζονται και πού διοχετεύεται το πλεόνασμα των εύφορων αυτών περιοχών, των κοντινών στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας. Ενδεικτικά σας αναφέρω τις πρώτες διαπιστώσεις μου. Το πλεόνασμα των θρακικών περιοχών σε μεγάλο ποσοστό διατων βακουφίων διοχετεύεται στην κοντινότερη μεγαλύτερη πόλη, στην Edirne, δια των χασίων του σουλτάνου στη συντήρηση του παλατιού του και ό,τι σημαίνει λειτουργία του μηχανισμού της Υψηλής Πύλης. Από την άλλη το εισόδημα από προϊόντα, όπως το αλάτι ή τα κτηνοτροφικά προϊόντα, το διαχειρίζεται αποκλειστικά το Δημόσιο Θησαυροφυλάκιο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, γεγονός που αποδεικνύει την πολιτική βούληση για τον έλεγχο αυτής

της παραγωγής. Άν αναφέρω όλα αυτά, είναι για να δείξω ότι η συγκεκριμένη έρευνα μπορεί να έχει μεγαλύτερη εμβέλεια από το τοπικό παράδειγμα, τη Θράκη, και ότι συνδέεται με μείζονα ιστοριογραφικά ζητούμενα του κλάδου των τουρκολογικών, καλύτερα των οθωμανικών σπουδών.

Τα “ουχί παραδεδεγμένης χρησιμότητος αυτά ζητήματα”, —βρήκα εξαιρετικά επιτυχή τον χαρακτηρισμό αυτόν του Παπαδιαμάντη, που πρόσφατα έμαθα από τον δάσκαλό μου, Χρίστο Πατρινέλη— έλεγα λοιπόν ότι τα “ουχί παραδεδεγμένης χρησιμότητος ζητήματα”, με τα οποία σας ασχόλησα, ενδεχομένως να μήν ενδιαφέρουν, και συνεπώς να μήν αξίζουν χρηματοδότησης από το Δημόσιο κορβανά. Πρίν αποφασιστεί όμως κάτι τέτοιο, νομίζω ότι οφείλουμε να ομολογήσουμε δημόσια κάτι. Ποιό; Ότι μας αρκεί η άσκηση της δικανικής ιστορίας, η συνηγορία δηλαδή της ιστορίας στη διαχείριση διεθνών σχέσεων, ότι μας αρκούν οι γνώσεις ή η άγνοια που συντηρεί μύθους και παγιωμένες αντιλήψεις. Συνεπώς ότι δεν έχουμε ανάγκη την ιστορική επιστήμη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλή Κ., *Οι παλιές ονομασίες των πόλεων Κομοτηνή και Ξάνθη*, Εκδοτική Ροδόπης 1994.
- Αντζολέλλο Τζοβάν Μαρία, *Ένας Ενετός του 15ου αι. στην αυλή του μεγάλου Τούρκου*, μτφ- εισαγωγή Δ. Δελπολάνης, εκδ. Στοχαστής, Αθήνα 1990-1991.
- Βασιλόπουλος Δ. Αλέξανδρος, *Η οθωμανική Θράκη μετά γεωγραφικού και ιστορικού χάρτου και καλλιτεχνικών εικόνων*, Κωνσταντινούπολις 1914.
- Βαφειάδης Ν., «Το εν Διδυμοτείχω τέμενος Βαγιαζήτ Α' του Κεραυνού και αι επιγραφαί του», *Θρακικά* 10 (1938), σ. 35-51.
- , «Τα ιερά προσκυνήματα, ήτοι τζαμιά, μεσοζήτια, τεκέδες και τάφοι των μωαμεθανών Διδυμοτείχου», *Θρακικά* 12 (1939), σ. 219-233.
- Βογιατζής Γ., «Οθωμανοί και μη Οθωμανοί μουσουλμάνοι στην κατάκτηση και τον εποικισμό της Ανατολικής και Δυτικής Θράκης», *Ελληνικά* 41/2 (1990), σ. 279-286.
- Δαλέζιος Ευγένιος, «Τουρκικά τινά έργα περί Θράκης και Βαλκανίων», *Αρχείο Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού* 25 (1960), σ. 90-100.
- Γεωργαντζή Π., *Συμβολή εις την ιστορίαν της Ξάνθης*, Ξάνθη 1976.
- Ζαρκάδα Χριστίνα, «Τα χάνια της Ξάνθης. Το χάνι γενικά, αρχικτεκτονική εξέλιξη και λειτουργία», *Θρακικά Χρονικά* 37 (1982), σ. 189-207.

Ζεγκίνης Ε. Χ., «Το υπ' αριθ. 167 οθωμανικό κτηματολογικό κατάστιχο του Αρχείου Başbakanlık της Κωνσταντινούπολεως και οι σχετικές με το μπροπολιτικό ναό της Κομοτηνής πληροφορίες του», *Θρακική Επετηρίς* 6 (185-86), σ. 329-332.

—, *O μπεκτασιομός στη Δ. Θράκη. Συμβολή στην ιστορία της διαδόσεως του μουσουλμανισμού στον ελλαδικό χώρο*, Θεσσαλονίκη 1988.

Κοτζαγιώργη Ξανθίππη - Παναγιωτοπούλου Α., *Νεώτερη και σύγχρονη ιστορία της Θράκης. Βιβλιογραφικός οδηγός...*, Θεσσαλονίκη 1993.

Κυριακίδης Σ. Π., «Η Θράκη στα 1666. Ο Καπουκίνος Robert de Dreux στη Θράκη στα 1666», *Θρακικά* 1-2 (1928), σ. 106-115.

Μανάκας Δ., «Κιρτζαλίδες, Πομάκοι, Νταγλίδες και Κιζιλμπάσιδες οικούντες περί το όρος Ροδόπη», *Αρχείον Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού* 20 (1955), σ. 334-336.

—, «Σαράϊ (ανάκτορον), Καλές (φρούριον), Καλέ παναϊρή (πανήγυρις Πεντηκοστής)», *Θρακική Επετηρίς* 3 (1982), σ. 157-160.

Παπαχριστοδούλου Πολύδωρος, *Ο ελληνισμός της Θράκης από τις περιγραφές των περιπτωτών στα χρόνια της δουλείας*, Αθήνα, (έκδ. του Αρχείου Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού), 1945.

Σπαθάρης Ι., «Η ανατολική Θράκη κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπή, Τούρκο περιηγητή του 17ου αιώνα», *Θρακικά* 7 (1938), σ. 23-36, 157-176.

—, «Η Δυτική Θράκη κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπή, Τούρκο περιηγητή του 17ου αιώνα», *Θρακικά* 5 (1934), σ. 113-128, 179-217.

Ayverdi E. H., «Dimetoka'da Çelebi Sultan Mehmed Camili», *Vakıflar Dergisi* 3 (1956), σ. 13-16.

Barkan Ö. L., «Osmanlı İmparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak sürgünler», *Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 15/1-4 (1953-54), σ. 209-237.

Beldiceanu-Steinherr Irène, «Seyyid 'Ali Sultan d'après les registres ottomans. L'installation de l'Islam Hétérodoxe en Thrace», *The Via Egnatia under Ottoman Rule (1380-1699)*, εκδ. Elizabeth Zachariadou, Péthus 1996, σ. 45-63.

Dede Abdurrahim, *Rumeli'nde Bırakınlar (Batı Trakya Türkleri)*, Ισταμπούλ 1975.

Gökbilgin M. Tayyib, *XV-XVI asırlarda Edirne ve Paşa Livası, vakıflar-mülkler-mukataalar*, Ισταμπούλ 1952.

—, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-i Fatihan*, Ισταμπούλ 1957.